

IRK FERENC¹

Az ökológiai kockázatok hálózatainak felelősségi kérdéseiről²

1. A kockázatokról

1.1. A KOCKÁZATOK CSOPORTOSÍTÁSÁRÓL

A kockázatoknak számos definíciója áll a szakirodalmat tanulmányozók rendelkezésére. Napjainkban egyre gyakrabban kerülnek szóba a *globális kockázatok*, és ezek elemzésével együtt a különböző kockázatok közötti kölcsönös kapcsolatok. A Világgazdasági Fórum éves beszámolóiban szintén előkelő helyet foglalnak el az ilyen összefüggések elemzése. A szervezet 2020-as jelentésében a *kockázatok hálózata* öt nagy csoportba sorolva található, úgymint gazdasági, környezeti, geopolitikai, szociális és technológiai kockázatok.³ A *környezeti kockázatok* csoportjába tartozó negatívumok számos válságjelenség-csoportra gyakorolnak közvetlen vagy közvetett hatást, mint például a kényszerű migrációra, az államok közötti konfliktusokra, a vízválság következtében a várostervezésre vagy a kritikus infrastruktúra állapotára.

Számunkra kiemelt jelentőségűek a *közkockázatok*. Ezek fogalmi körébe a kockázatoknak azokat a csoportjait soroljuk, amelyek az emberek széles körét érintik, s gyakran nemcsak jelenlegi, hanem – esetleg generációkon át – jövőbeli életük alakulásának minőségét befolyásolják.⁴ A kockázatoknak ez a csoportja az emberiség történelme során sosem volt teljesen ismeretlen. Gondoljunk a háborús kockázatokra vagy a nagy kiterjedésű járványokra. Az e fogalom alá sorolható kockázatoknak azonban mind a *kiterjedése*, mind a *társadalmi veszélyessége* a legutóbbi száz év során a gazdasági-társadalmi fejlődésben bekövetkezett változások részeként más minőséget öltött. Az ipari és mezőgazdasági termelésben bekövetkezett jelentős és egyre gyorsuló átalakulások azok, amelyek a glo-

balizációhoz nagymértékben járultak és járulnak hozzá, s amelyek ugyanezen globalizációs folyamat következményeként is kezelhetők. Ebbe a (köz)kockázati csoportba tartoznak például az ipari termelésben bekövetkezett jelentős fejlődés, az atomenergia-, vagy a klímakockázat.

A kockázatok – *lehetőségek következményeiket tekintve* – az előzőekben megfogalmazottak értelmében két nagy csoportba sorolhatók. Egyrészt ismerjük a *jelen idejű kockázatok*at, amelyek kárkövetkezményei azonnal hatnak. Tipikusan ebbe a körbe soroljuk a munkahelyi vagy a közlekedési kockázatok, így azokat, amelyek az élet, testi épség, egészség azonnali vagy rövid időn belüli sérelmével járhatnak. Másrészt ismerjük a *jövő idejű kockázatok*at, amelyek jellemvonása, hogy részint az iménti körben bekövetkező károk a belátható, de gyakran a be nem látható jövőben realizálódnak; részint olyan következmények prognosztizálhatók, amelyek bekövetkezési valószínűsége és kezdetének időpontja gyakran pontosan nem jelezhető előre, sőt idő- és térbeli kiterjedésének hatása is ismeretlen, esetleg a jelenlegi ismereteink által feltárható idődimenziót meghaladhatja. Utóbbi csoportba tartoznak jellemzően a különféle környezetkárosítók.⁵ A továbbiakban főként a bizonytalan kimenetelű, *jövő idejű kockázatokra* összpontosítunk, mert az ökológiai kockázatok többsége ebbe a kategóriába tartozik.

A különféle antropogén hatások vagy egyéb események és jelenségek esetében az *ökológiai kockázat* valószínűsége a környezet és az ember számára egyaránt fenyegető veszélyt jelent.⁶ Ezzel összefüggésben utalunk arra, hogy a tudomány jelenlegi állása szerint az ökológiai kockázat hibás felmérése végső soron a biodiverzitás megszűnését eredményezi. E megállapítás elfogadása esetén indokolt annak a kérdésnek a feltevése, hogy miképp juthatott el az emberiség – s ezen belül különösen a legfőbb termékfogyasztó szerepét betöltő úgynevezett első világ – politikai, gazdasági rendszere ennek a veszélyhelyzetnek a mai tudásunk szerint feltartóztatatlannak tűnő állapotromlásáig? Mi magyarázza meg, hogy bár szóban sokan – és akik így vélekednek, azok részleteiben is – helyesen látják a veszélyt, tettekben mégse sikerül a klímakatasztrófa elkerülését célzó ökológiai sokféleség egyre gyorsuló romlását megállítani, a már megkezdődött kedvezőtlen tendenciáknak megálljt parancsolni? Addig ugyanis, amíg a *komplex rendszer részegységei egymásra gyakorolt kölcsönös hatásainak mechanizmusát* nem értjük meg, a csak periférikus beavatkozások (ha ugyan egyál-

¹ D.Sc. emeritus kutató, Országos Kriminológiai Intézet.

² Jelen tanulmány Erdei Árpád professzor, volt alkotmánybíró halálának első évfordulója alkalmából az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2022. április 8-án megrendezett emlékülésen elhangzott előadás kibővített, szerkesztett változata.

³ A globális kockázatok hálózati térképét (2020-as állapot szerint) lásd itt: Balog Jeremiás Máté (2020): Globális környezeti kockázatok értékelése a világban. In: <https://klimapolitikai-intezet.hu/elemezes/globalis-kockazati-trendek-es-kornyezeti-kockazati-tenyezok-sulyanak-valtozasa-a-vilagban> (Letöltve: 2022.05.23.) továbbá itt: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020> (Letöltve: 2022.05.23.); valamint itt: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf (Figure IV: The Global Risks Interconnections Map 2020) (Letöltve: 2022.05.23.).

⁴ Lásd erről bővebben: Irk Ferenc (2021): *Megbűntethetetlen bűnök II. Az ember és környezete kizsákmányolásának metamorfózisa*. Bíbor Kiadó Miskolc. p. 24. és köv. old.

⁵ Részletesen lásd Irk Ferenc (2015): *Megbűntethetetlen bűnök I. Transznacionális gazdasági szervezetek kockázatmenedzsmentje*. Bíbor Kiadó, Miskolc. pp. 23–24.

⁶ Lásd erről még: <https://www.epa.gov/risk/conducting-ecological-risk-assessment> (Letöltve: 2022.05.23.).

⁷ A *biodiverzitás*, magyarul *biológiai sokféleség* az élőlények és együttesük minden öröklött változatossága nem csak az egyed feletti, de az egyed alatti szinteken is. Erről lásd még: Irk (2021): pp. 194–200.

talán vannak ilyenek) a rendszer egészét nem képesek érdemben befolyásolni.

A kriminológus számára az előzőkből fakad az egyszerű parancs: (legalább) értsük meg az okok és feltételek ilyen működésének lényegét, találjunk magyarázatot a jelenlegi állapotokra! Ezek ismeretében lehet esélyünk a világ társadalmaira nagy veszélyt jelentő rendszer egészének eredményes befolyásolására.

1.2. A TERMELÉSI KOCKÁZATOK METAMORFÓZISÁRÓL

A továbbiakban a termelésben jelentkező *termelő munka kockázatait* keresztül kaphatunk képet arról a *hálózat*ról, amelyik – számos egyéb hatás mellett – a biodiverzitás csődjéhez vezet. Röviden szó lesz arról, hogy jelen világunkban valamely *termék* alapanyagának előállításától annak készarúvá válásáig, felhasználásáig/hasznosításáig, majd azt követően, a már szükségtelenné vált portéka megsemmisítéséig, illetve esetleges újrahasznosításáig, milyen *kockázatos utat tesz meg*, s mindez – kedvezőtlen feltételek fennállása esetén – milyen hatást gyakorolhat az e folyamatban részes emberekre, valamint a *természeti környezetre*.⁸ Erről szól a *treadmill of production elmélet*,⁹ amelynek lényege abban összegezhető, hogy leírja: a *kapitalista termelési viszonyok között a gazdasági termelés, a gazdasági növekedés és a tőkefelhalmozás miként okozza közvetlenül a környezeti károkat*.¹⁰ Schnaiberg 1980-as, valamint Schnaiberg és Gould 1994-es publikációjából kiinduló Brian Obach megfogalmazása szerint¹¹ a *treadmill of production (ToP)* a kapitalista demokráciában a társadalmi/szociális, gazdasági és politikai erők olyanfajta komplex interakciója, amelyek együttesen olyan rendszert alkotnak, amelyik általánosságban összeegyeztethetetlen (inkompatibilis) a fenntartható ökológiai működéssel. Az a *három nagy szektor, amelyik az ökológiailag káros mechanizmust*

működteti: a tőke, a munka és az állam. Ez a három egység együttesen generálja az állandóan gyorsuló és folyton terjeszkedő termelési rendszert, amelyik kimeríti a természeti erőforrásokat, tönkreteszi az ökoszisztémát és végső soron lerombolja az a materiális alapot, amelyiken az élet és a társadalom nyugszik. A tőke, a munka és az állam tettei egymással együttműködve jelentik a *treadmill logikáját*. Az elmélet képviselői szerint nyilvánvaló, hogy hagyományos piaci mechanizmusok középtáron a globális kapitalizmus államspecifikus szabályokkal képtelen hatékonyan kontrollálni és elrettenteni a vállalatokat az ökológiai dezorganizáció létrehozásától.¹² A nemzeti kormányoknak el kell ismerniük, hogy a kapitalizmushoz hasonlóan szintén globálisnak kell lenniük, mert enélkül hatástalanok lesznek, amikor megpróbálják ellenőrizni a modern, globális kapitalista ToP-ot és az ebből eredő ökológiai rendellenességet. A kapitalizmus nem foglalkozik azzal, hogyan fog a világ 25, 100 vagy 1000 év múlva kinézni, hanem egyedül a tőkefelhalmozás céljából folytatja a ToP-ot, a természetet fogyasztva, és árucikké alakítva azt. A kapitalizmus a természet és az emberi munka kizsákmányolásán és a kizsákmányolás eredményének egyenlőtlen elosztásán alapul.¹³

A láncolatból még hiányzik a legfontosabb szereplő: a *fogyasztó*. A termelési és a szállítási költségek alacsonyan tartása teszi lehetővé, hogy a fogyasztás helyszíne azt a látszatot keltsen, mintha a világ egyes részein olyan elvárásoknak felelne meg a termelés és a szállítás körülményei, mint amilyenek a fogyasztók országaira jellemzők. Ez azonban hamis képet ad a valóságról, méghozzá nemcsak a távoli országokból származó, hanem olykor a fogyasztás közvetlen környezetét jelentő országokban megtermelt árucikk esetében is. Valamely terméknek a termelő és az eladó, valamint az eladó és a vevő közötti érték különbség eléréséhez gyakran a vásárlás közvetlen környezetében is a *rabszolgaság* jellegzetességeit magukon viselő munkamódszereket alkalmaznak.¹⁴ A közvetlen vagy közvetett reklámok *erre* azonban gondoskodik arról, hogy az emberek ezeket a munkavégzés során tapasztalható igazságtalanságokat ne vegyék észre, ha pedig észreveszik, saját öns érdeküket akkor is előtérbe helyezik, ha a vevői mentalitás megváltoztatható volna. A gazdaságilag fejlett országokban a mai felnőtt generáció egy olyan fogyasztói rendszerbe „nőtt bele” (a „későn jövő” pedig ezt a rendszert tekintették és tekintik mindmáig

⁸ A természeti környezet kifejezés a fenntartható társadalommal és a fejlődéssel foglalkozó szakirodalomban általánosan használt fogalom. Lásd erről például Gyulai Iván (2013): Fenntartható fejlődés és fenntartható növekedés. Statisztikai Szemle, 91. évf., 8–9. szám, pp. 707–822. (801. p.).

⁹ A Treadmill of Production (a továbbiakban: ToP) elméletet Allan Schnaiberg fejlesztette ki az elmúlt évszázad hetvenes és nyolcvanas éveiben azért, hogy érthetővé tegye az ökológiai dezorganizációnak az 1940-es évek óta egyre gyorsuló folyamatát. Lásd erről még Greife, Matthew B. – Stretesky, Paul B. (2014): *Crude laws: Treadmill of production and state variations in civil and criminal liability for oil discharges in navigable waters*. In: South, Nigel – Brisman, Avi (eds.): *Routledge International Handbook of Green Criminology*. Routledge, London–New York, pp. 150–166.

¹⁰ Lásd erről bővebben: Long, Michael (2012): Using the Treadmill of Production to Inform a Political Economy Approach to Green Criminology. *The Green Criminology Monthly*, no. 4, 5 December 2012.

¹¹ Obach, Brian, K. (2004) *New Labor: Slowing the Treadmill of Production? Organization & Environment*, vol. 17, no. 3, pp. 337–354.

¹² Stretesky, Paul B. – Long, Michael A. – Lynch, Michael J. (2013a): *The Treadmill of Crime: Political Economy and Green Criminology*. Routledge, Abingdon.

¹³ Lynch, Michael J. – Long, Michael A. – Barrett, Kimberly L. – Stretesky, Paul B. (2013): Is it a Crime to Produce Ecological Disorganization? *British Journal of Criminology*, vol. 53, no. 6, pp. 997–1016. (pp. 1004–1007.).

¹⁴ Sik Endre (1999): Magyarok az osztrák munkaerőpiacon. In: Sik Endre – Tóth Judit (szerk): *Átmenetek*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Nemzetközi Migráció Kutatócsoport, Budapest, pp. 123–172.

követendő példának), amelyik kizárólag az árucikk megvétele költségére érzékeny, arra nem, hogy ez a költség – előbb vagy utóbb – milyen értékek lerombolásával párosul.

Az imént felvázolt rendszer következő eleme a fogyasztás már szükségtelemmé vált tárgyának megsemmisítése. Ennek egyik formája az újrahasznosítás. A termeléstől az árucikk megsemmisüléséig tartó folyamatban, főként a termelők, de gyakran a fogyasztók is ennek a láncszemnek tulajdonították – és részben tulajdonítják még ma is – a legkisebb jelentőséget. Csak a valóban világméretűekben tömegessé váló, és a régieket gyorsan újabbakkal felcserélni „hivatott” árucikkek mennyisége, és az eldobásra szántak minősége hívta fel a figyelmet arra, hogy az egész emberiség egy új kockázati forrással néz szembe, aminek megoldási stratégiája még nem került kidolgozásra. A háttérben ezúttal is főként a globalizáció lehetőségei és ösztönző ereje munkál. Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor arról az általános gondolkodásmódról, amelyik valamely tárggyal (legyen az a most tárgyalt árucikk, vagy a jelenlegi rendszerünkbeli kihagyott olyan létesítmények, mint például üzemidejük lejártát követően az atomerőművek termékeinek és létesítményeinek sorsa a következő néhány tizedez év során) csak a létesítés és a fenntartás/állagmegőrzés idejének végéig kíván törődni, azt követően pedig „utána a vízözön”. Ez egészen nagyjából a huszadik század elejéig – azaz az emberiség életpályáját tekintve sokmillió éven keresztül – többnyire rendben lévőnek is volt tekinthető. Azonban a műszaki tudományos fejlődés tempójának felgyorsulásával ez az időben csak a közvetlen jövő vízióját szem előtt tartó gondolkodási rutin máról holnapra tarthatatlanná váló szemlélettel silányult, akkor és annak ellenére is, ha erről az államok, államszövetségek felelős döntéshozói – itt nem részletezhető és bizonyára még ma is ismeretlen számos ok miatt – nem vesznek tudomást.

Mára talán sokak számára nyilvánvalóvá vált: a ToP-elméletben kidolgozott, a szakadatlan gazdasági növekedésre és fogyasztásra alapozó termelési-fogyasztási mód hazamosabb ideig már nem folytatható anélkül, hogy ennek jelenleg is jól látható negatív következményei viszszafordíthatatlannak legyenek. A környezetpusztítás két fő formája, egyrészt a túlfogyasztással összefüggő, mindent elborító szemét- és hulladék kezelésének világméretű megoldatlansága, másrészt – és az előbbiől nem függetlenül – a természetkárosítás legkülönbözőbb változataiban megnyilvánuló globális gazdasági érdekérvényesítési gyakorlat arra kell ösztökélnie a politikusokat, hogy a kontrollálatlan kockázatok megszüntetése érdekében kontrollmechanizmusokat építsenek be az egyre gyorsuló futószalagra. Mindannyiunknak tudomásul kell vennünk, hogy jelen világunkban ütelágazáshoz érkezünk, s csak két – alternatív – út áll előttünk, amelyek közül választanunk kell.

Az egyik út egy eddig még nem alkalmazott és elsősorban a gazdaság működésére hatást gyakorolni képes olyan eszköz- és módszertár alkalmazása, amelyik képes véget vetni a világ társadalmában a ToP-elméletben megfogalmazott gyakorlat folytatásának. Mai ismereteink szerint ennek megvalósulása érdekében jelenleg kevés reális lehetőséggel

számolhatunk, azonban ezek mind egy irányba mutatnak, épp ezért van remény arra, hogy a szándékokat tett követi majd.

A másik út: a bünszervezetben (olykor bünszövetségben) elkövetett egészség- és környezetkárosítás immár évtizedek óta „jól bevált” útja. Miért beszélhetünk akár bünszervezetről, akár bünszövetségről? Azért, mert ma már sokan nemcsak érzik, de tudják is, hogy ezen az úton haladva hová jutottunk. Akik ennek a hasznélvezői, azok többsége tudja, mégis teszi. Az elkövetés módja pedig egy összetett (hálózatba rendeződött szervezetként működő) rendszer részeként tettestársként az emberiség ellen elkövetett bűncselekmény valamelyik fajtája, attól függően, hogy tevékenysége vagy mulasztása milyen hatások kiváltására alkalmas.

Az előzőekben felsorolt tevékenységek metamorfózisa azonban nem áll meg az ember-környezet dimenziókban. Amennyiben a szervezett bűnözés fogalmi és vizsgálati körét kiterjesztve alkalmazzuk, úgy azt tapasztaljuk, hogy a jelen dolgozatban frekvenciát témakör szoros összefüggésben van részint az emberkereskedelemmel, részint – gyakran – az előbbivel párosuló kényszer- és rabszolgamunkának a bűnügyi szakirodalomban hagyományosan exponált formáival, mint például a szexuális kizsákmányolás.¹⁵ A közös oksági megalapozás is evidens, hiszen a kizsákmányolás lehetősége és egyben közevetelt célja egybeesik a közigény kielégítésével. Többnyire a lokális lehetőségek döntik el, hogy ezeknek az emberek széles körét érintő igényeknek a kielégítése milyen formában történik meg: kizárólagos (például csak szexuális, illetve csak termelőtevékenységgel összefüggésben), vagy vegyes (például az előbbieket mindegyike egyszerre, esetleg váltakozva) alakzatban.¹⁶ A közös lényegi jellemzőjük, hogy valamennyi formájukban egyúttal gazdasági kizsákmányolást (is) jelentenek. Ennek leg súlyosabb változata a modernkori rabszolgaság, ami szintén nemcsak távoli országokban, hanem az Európai Unió számos tagállamában is jelen van.¹⁷

2. A felelősségről

2.1. A FELELŐSSÉG ÉS A FELELŐSŐK CSOPORTOSÍTÁSÁRÓL

A következőkben arra keressük a választ, hogy a korábbiakban röviden vázolt súlyos társadalmi kockázatokat magukban hordozó állapotokért csakúgy, mint a társa-

¹⁵ Erről bővebben lásd: Windt Szandra (2021): A láthatatlan ember. Az emberkereskedelem jelensége Magyarországon. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest. Különösen 106, 172 (396. sz. lábjegyzetben is idézett forrást), továbbá 178, 199, 208, 217. pp.

¹⁶ Lásd erre Bozay Balázs: Rómán nők ezreit erőszakolták meg és kényszerítették munkára Szicíliában. Index.hu, 2019. december 30. https://index.hu/kulfold/2019/12/30/emberkereskedelem_kenyszermunka_nemi_eroszak_kizsakmanyolas_olasorszag_roman_ferfi/ (Letöltve: 2022. 05. 23.)

¹⁷ Erről aktuális példaként lásd például itt: Irk (2021): i.m. 5. fejezet.

dalmak számára veszélyeket jelentő kockázatok kezeléséért kik és milyen minőségű felelősséggel tartoznak.¹⁸

A társadalomtudományokat művelő szakemberek körében széles körben elfogadott csoportosítás szerint a felelősségnek *erkölcsi (morális), politikai és jogi vetületeit* szokás megkülönböztetni. A politikai felelősséget a morális felelősség egy speciális válfajának tekintik.¹⁹ Miklósi Zoltán szerint a politikai felelősség a morális és a jogi köztes helyét foglalja el.²⁰ Úgy véli, hogy „a politikai intézmények kellő működésének végső garanciája az azokat működtető szereplők morális szemérméte.”²¹ Ez a felfogás annak ellenére dominánsnak tekinthető, hogy ismert olyan vélemény is, amelyik nem azonosul az előbbivel. Földesi Tamás idézi Böcz Endrét, aki szerint „a felelősség önmagában se erkölcsi, se jogi kategória, hanem a kooperáció szükségességéből fakadó viszonyulás a közösség tagjaihoz.”²² Ugyanő írja, hogy a „felelősségnek nem alakult ki egységes, általánosan elfogadott definíciója.”²³

Tóth I. János a felelősség különböző fajtáit Hans Jonas filozófusra hivatkozva mutatja be. „Jonas számára az emberiség fennmaradása jelenti a végső morális elvet, amelynek abszolút jellegét metafizikai érvekkel igazolja. Jonas tudatában van annak, hogy az emberiség számára a nemlét lehetősége éppen úgy fennáll, mint a lét lehetősége. Azonban ez nem jelenti azt, hogy az emberiség jövőbeli léte és nemléte közé egyenlőséget tehetünk és közönnnyel szemléljük a két lehetőséget.”²⁴ Jonas „Das Prinzip Verantwortung” című, először 1979-ben publikált munkájában²⁵ a felelősség két dimenzióját vizsgálja fel. Eszerint a *formális felelősség* a múltra, míg a *tartalmi felelősség* a jövőre irányul.

Heller Ágnes Általános etika című munkájában a felelősségről Jonashoz hasonló módon vélekedik. Ő úgy foglalkozik, hogy „A felelősség két fő típusa a *retrospektív* és az *előremutató* felelősség. A retrospektív felelősség esetében a „felelősség” főnév mindig egyes számban van, az előremutató felelősség esetében viszont többes számban is lehet.”²⁶

Tóth idézi Jonas 1984-es munkájából²⁷ is, aki azt mondja: „Nyilvánvalóan, a morális állapotban (mint a jogtól különbözőben) a természetes felelősség az erősebb, még ha ez a fajta felelősség kevésbé meghatározott is, sőt mi több, ez az eredeti az, amelyből minden más felelősség végső soron származtatja a többé-vagy kevésbé kontingens érvényességét.” Kitérítet szerepet tulajdonít a *politikai felelősségnek*. Az államférfinak – vallja Jonas – döntő a szerepe, mert a jelen kollektív cselekvése a jövő generációjának létét és jólétét a határozza meg.²⁸

2.2. A TERMELÉS ÉS FOGYASZTÁS FELELŐSSÉGI KÉRDÉSEIRŐL

A termelési kockázatok bemutatásakor már érintettük a felelősség vállalásának és megosztásának bonyolult és ellentmondásos jellegét. Kérdés, hogy mindezek ismeretében (sőt a vizsgált körnél szélesebb dimenziókban is) a *társadalmi-gazdasági életben* tapasztalható vétkekért *kit terhel a felelősség?* Ezért tekintjük át e problémát tavolabbi elindulva, majd a kockázati felelősséghez érve pontosítjuk a felelősség egyes viselőinek – e körön belül az úgynevezett *elitnek* – szerepét. Az előbbiekkől összefüggésben értékeljük a szabályozások célját, és e szabályozások megalkotóinak és végrehajtóinak felelősségét. Ezt követően – az ökológiai kockázatok körén belül maradva – szólunk a kockázati felelősségről, amelyik – a korábbi kategorizálásokat elfogadva – kisebb részben a formális vagy retrospektív, nagyobb részben a tartalmi vagy előremutató felelősség kategóriájába tartozik.

Témakörünkben az úgynevezett *elit-felelőssége* külön is kiemelésre érdemes. A társadalmi elit fogalma alatt gyakran eltérő tartalmat értenek. Samu Mihály szerint a „társadalmi eliten – a közgondolkodás – elsősorban a szellemi tevékenységet végző értelmiséget érti, amely a tudomány, a szépirodalom, a művészetek, az oktatás-nevelés, a hitélet, a tájékoztatás (és egyéb értelmiségi tevékenységek) művelőit öleli föl. És sok esetben figyelmen kívül marad a közélet irányítóinak elithez sorolása. A közélet kulturális megalapozottsága viszont az előző le- szűkítést meghaladja, és az irányítás gyakorlóit az elithez sorolja.”²⁹ [...] A társadalomirányítás egyik részeként a törvényhozás előkészítése és formába öntése természet-

¹⁸ Az további is kérdés marad azonban, hogy ha a felelősség kérdése tisztázódik, akkor ki, mikor és miért vonható felelősségre? Ennek megválaszolására a tanulmányban még nem kerülhet sor.

¹⁹ Így például Miklósi Zoltán (2011): A politikai felelősség. Politikatudományi Szemle XX/4. 30–42. pp. (30. p.).

²⁰ Miklósi (2011): p. 34.

²¹ Miklósi (2011): p. 41.

²² Földesi Tamás (2000): A politikai felelősség dilemmái. Rejtjel Kiadó Budapest. p. 13.

²³ Földesi (2000): p. 14.

²⁴ Tóth I. János (2013): Környezetetika. 11.2.1. fejezet. In: http://www.jgyph.hu/mentorhalo/tananyag/kornyezetetikaV2/11_fejezet_fenntarthatsag_etikja.html (Letöltve: 2022.05.23.).

²⁵ Jonas, Hans (2003): Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation. Suhrkamp.

²⁶ Heller Ágnes (1994): Általános etika. Cserépfalvi 1994. p. 88. (Eredeti megjelenés: Heller, A. (1988): General Ethics. Basil Blackwell.

²⁷ Jonas, Hans (1984): The Imperative of Responsibility. In search of an ethics for the technological Age. The University of Chicago Press Chicago, London.).

²⁸ Lásd részletesebben: Tóth I. János (2007): Hans Jonas életéről és munkásságáról. különbség. IX. évf. (2007) 1. szám, pp. 51–57. (55–56. pp.).

²⁹ A társadalmi elit témájával a társadalomelméleti irodalomban többen foglalkoztak (G. Mosca, R. Michels, W. Pareto, M. Dijas) az establishment, nomenklatura, új osztály és az osztályok (főleg az uralkodó osztályok) elemzésével. Ld. bővebben: Mills, Charles Wright (1962): Az uralkodó elit. Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 8., 32.

szerűen a társadalmi elit hivatása, amelyben a hatalmi és szellemi tevékenység összekapcsolódik. E két tevékenység és tényező együtthatása jelentkezik. Döntő szerepet gyakorol az operatív-szervező-kényszerítő csoport, emellett alá- vagy mellérendeltségben lehet a szellemi-értelmiségi tevékenység. [...] A társadalom irányítását végző társadalmi eliten belül a hatalmi elit nagyobb súlya mellett nélkülözhetetlen a szellemi (vagy értelmiségi) elit közéleti szerepe." Szerinte az „alkotmányos társadalmi rend követelményévé válik a társadalmi elit tevékenységének ellenőrzése, korlátozása (és önkorlátozása) – főleg az önkényes döntések, a hatalomirányítók arrogáns magatartásának, embertelen hozzáállásának megítélése (elmarasztalása vagy elvetése) –, a felelőtlenség következményeinek megállapítása. Hiszen köztudott: a társadalmi elit felelősségének alapvető iránya, hogy elősegítse az igazságos társadalom megvalósítását, fejlesztését, intézményesítését és védelmét, a közös érdekében, erkölcsi alapokon.” A társadalmi és a hatalmi elit viszonyáról, kölcsönös felelősségéről szólva megállapítja: „A társadalmi irányításban a vezető személyek, az elit problémája már az ókori gondolkodásban is felszínre került. Ezt érzékelteti Platón követelménye: „a filozófusnak kell kormányoznia, mert csak ő ismeri az igazságot.” Ennek a gondolatnak az irányultsága elgondolkodtató, mivel a társadalom irányításának alapjaként az igazságosság érényt fejezi ki, s az az elvárás, hogy a társadalom irányítóinak (a társadalmi elitnek) követni és alkalmazni kell a tudományok által föltárt igazságokat, tehát a természet és társadalom alapvető sajátosságainak ismerőit legyenek, ne pedig kontárok. [...] Az igazságatlanságok igazságosság minősítése nem a levegőben lóg, hanem a történelmi tények meghamisításával és propagálásával igazolást igényel az önző hatalmi-politikai elit részéről. [...] A polgári társadalom fejlődése viszont előtérbe állította a hatalmi kormányzati tevékenységet gyakorló személyeket mint osztályt, csoportot, réteget, sajátos közösséget – (a modern társadalomban) az elitet.”¹⁰

Témakörünk specialitásait összegezi számos munkájában Lányi András, aki a ToP-elméleten, mint az ökológiai kockázat rendszerösszefüggéseit feltáró legfőbb ok-sági magyarázó elméleten nyugvó általános változásoknak az elérhető környezetet befolyásoló szerepével kapcsolatban számos fontos, a felelősségi szempontok értékelését segítő megállapítást tesz. Így például „A kockázati társadalom vége” című, több mint egy évtizeddel ezelőtt megjelent munkájában „*azt a képmutató szemléletet ítéli el, amelyik azt hangsúlyozza, hogy a fejlődés fenntartható, noha*

számos tudományos megállapítás ezzel ellenkező következtetésre jut. 2013-ban arra hívja fel a figyelmet, hogy a világ-nak a fejlődés helyett a rezilienciára, a jelenlegi és a várható környezeti körülményekhez való alkalmazkodásra *kell koncentrálnia.*”¹¹ A Jonas által korábban hangsúlyozott politikai (fogalmazásában: államférfiúi) felelősség minden jel szerint „hiányzik” a ma még többé-kevésbé élhető bolygónkon – hangsúlyozza Lányi.

Lányi felhívja a figyelmet arra, hogy a felelősség kiterjedését számos bizonytalanság övezi. Így például felteszi a kérdést, hogy „vajon mennyiben tartoznak ránk, egyáltalán, erkölcsi megítélés alá esnek-e azok a pusztító folyamatok, amelyek a globális politikai-gazdasági rendszer „normális” működésének következtében mennek végbe a világ távoli pontjain, vagy következnek be a jövő nemzedékek életében? A szó szoros értelmében ezeket nem mi tesszük, s ha ránk bizonyítják, hogy életmódunk, az általunk alkalmazott technológia, üzleti döntéseink, politikai tevékenységünk vagy éppen tértelenségünk közvetve hozzá is járulnak a más emberekre, népekre vagy élő fajokra nézve végzetes változások bekövetkeztéhez, akkor is mentséget kereshetünk magunknak abban, hogy ezeket mi semmi esetre sem akartuk, esetleg nem is tudtunk rólok.” Lányi úgy véli, hogy „Ez a védekezés korántsem irracionális, amorálisnak is csak abban az esetben mondható, ha a felelősség-etikát radikalizáló gondolkodók álláspontjára helyezkedünk, akik bebizonyítják, hogy a felelős cselekedet fogalma semmit sem jelent, ha nem jelenti egyszerűen a tett nem-akart következményeirett vállalt felelősséget is, ezen keresztül pedig részesedést a mások cselekedeteitől viselt felelősségben.”¹²

Az iménti megállapítással kapcsolatban megemlíthető, hogy e gondolat publikálását követő évtizedben számos olyan kezdeményezés és tett született, amelyeket – a korábbi gazdasági megfontolások kizárólagosságát jellemző érdekorientáltságot meghaladva (bár attól nem teljesen függetlenül) – immár a morális szempontok primátusa jellemez. A termeléstől a fogyasztóig terjedő kereskedelmi láncok teljes vonulata etikájának ellenőrzésére tett elméleti és gyakorlati erőfeszítések ha ugyan (számos okra visszavezethetően) mindeddig kielégítő eredményt még nem hoztak, ám mind szélesebb körben való elterjedtségük biztató fejleménynek tekinthető. Ezek többsége – deklaráltan vagy enélkül – a Lányi által „radikalizáló gondolkodók” véleményével azonos módon cselekszik.

2.3. AZ ÁLLAM FELELŐSSÉGÉRŐL

Az államot, mint absztrakt képződményt természetesen nem lehet felelősségi szempontból vizsgálat alá vetni. Éppígy az állam döntéshozó és döntéshozó intézményeit sem. Ugyanakkor azonban az is tény, hogy az államot jogokkal és kötelezettségekkel felruházott emberek (közvetle-

¹⁰ Samu Mihály (2013): Az igazságosság – az alkotmányos irányítás és a társadalmi elit erkölcsi-jogi felelőssége. In: <https://polgariszemle.hu/archivum/81-2013-oktober-9-evfolyam-3-6-szam/tudomany-felsofokon/554-az-igazsagosság-az-alkotmányos-irányítás-es-a-társadalmi-elit-erkölcsi-jogi-felelőssége> (Letöltve: 2022.05.23.).

¹¹ Lányi András (2011): A kockázati társadalom vége. Kultúra és közösség. IV. évfolyam II. évfolyam 2011/III. szám, pp. 7–13.

¹² Lányi András (2013): Morális klímaváltozás. Magyar Tudomány 2013/7. pp. 820–829. (824–825. pp.).

¹³ Lányi András (2013). I. m.

nül, de többnyire áttételes kapcsolatok útján) irányítják. Ennek előre bocsátása után nem tekinthető hibának az állam felelősségének vizsgálata. Az államot az irányítói felelősség szempontjából értékelhetjük, ezen belül pedig elsődlegesen a politikai felelősség kerülhet a figyelem középpontjába. Ennek részét képezi a jogi felelősség elemzése. A politikai felelősség a morális és a jogi felelősség speciális válfajának is tekinthető.³⁴

Az előbbtől eltérő megközelítésben vizsgálja a kockázattársadalom felelősségi kérdéseit Ulrich Beck.³⁵ A munkásságát idéző Darryl S.L. Jarvis interpretációjában a globalizációs hatalmi játszma a területileg illetékes politikai szereplők (kormány, parlament, szakszervezetek) és a nem területiális gazdasági szereplők (a tőke, a pénzügyek, a kereskedelem képviselői) között zajlik. Ennek következménye pedig egyfajta „dominóhatás”, aminek során az állam visszahúzódik hagyományos felelősségeitől, amikor azokat a polgáraitra hárítja, miközben növeli azt a fajta kockázatot, amellyel az egyének szembesülnek.³⁶

A politikai és az állami felelősség egymástól elválaszthatatlanok. Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert az állam szerepe a korábbi időszakokhoz képest jelentősen megváltozott, és a továbbiakban is folyamatosan változik. Matus János³⁷ a nemzetközi szakirodalomból³⁸ levonható következtetések során arra jut, hogy a „világszerte növekvő középosztály jövedelmi viszonyai átalakítják a fogyasztás szerkezetét, és hatást gyakorolnak a kormányok gazdaságpolitikájára”, továbbá az „anyagi forrásokra épülő nemzeti hatalom eltolódása a nemzetközi kapcsolatokban új hatalmi központok irányában kiegészül egy hasonlóan lényeges hatalmi változással. Az új kommunikációs technológiák lehetővé teszik olyan nemzetközi hálózatok kialakulását, amelyekben államok és nem állami szereplők egyaránt részt vehetnek. Ezek a sokszínű, változatos célokkal fellelő hálózatok képesek lesznek akadályokat gördíteni a kormányok politikái elé. Az új szereplők képesek lesznek arra is, hogy megakadályozzák hegemonikus hatalom kialakulását a nemzetközi rendszerben.” Már 2012-es trendadatok elemzése azt jelezte előre, hogy a nagy mennyiségű adattal és információval rendelkező vezető információs technológiát képviselő társaságok hatalma a manipulációs képességükre épül. Információs monopolhelyzetük lehetőséget biztosít számukra a társadalmi valóság és az emberi magatartást befolyásoló tényezők pontos ismeretére. Ezen a területen az állami

szereplők versenytársává válhatnak.³⁹ Mindezek alapján feltételezni lehet, hogy az államok szabályozó szerepe nagymértékben az imént jelzett versenyhelyzetbeli lehetőségeiktől és képességeiktől függ.

Az ökológiai kockázatok jövőorientált kezelése akkor kecsegtethet eredménnyel, ha különböző irányból jelentkező igényeket mind rövid, mind hosszú távon sikerül a védelem tárgyát szolgáló értékek megvédésének szem előtt tartásával biztosított lehetőségek határain belül tartani és ebben a formában sikeresen kezelni. A korábban megismert érvek alapján olyan működőképes szabályozó rendszerre van szükség, amelyik

– összhangban van a nemzetközi (esetünkben eminensen az Európai Unió) kögens előírásaival és ajánlásaival, továbbá

– következetesen végrehajtható és folyamatában a hálózat bármelyik pontján ellenőrizhető, a szabályok be nem tartása pedig eredményesen szankcionálható.

2.4. A JOG SZEREPÉNEK LEHETŐSÉGEIRŐL ÉS KORLÁTAIRÓL

A jog szerepének feltárása során először azt vizsgáljuk meg, hogy milyen elvárásokat kellene a jog (majd ezen belül a büntetőjog) intézményrendszerének kielégítenie ahhoz, hogy megállapíthassuk: elegendő-e annak a feladatnak, amelyet vele szemben az érintettek támasztanak. Ezúttal kizárólag a címbebeli témakörben teszünk néhány megállapítást.

Bolygónk a globalizáció következtében „világfaluvá” vált, ebből következően a jognak alapvetően ezt a közöséget kell szolgálnia, de legalábbis nem lehet ellentétben globális értékekkel és az előbbiekkal harmonizáló érdekekkel.

A felelősségnek a hagyományos (alapvetően államhatalom közötti) területi elv helyett jövő időre kell koncentrálnia; a múlt és a jelen idő helyébe a jövő idő prioritásának kell lépnie.

A mások terhére elérhető nyereség biztosításának preferálását a változó környezeti feltételekhez való alkalmazkodás elsősége kell, hogy felváltja.

Az államnak a szükségleteket a kielégíthető és kielégítendő igények preferálásával, és nem a tilalmak körének bővítésével kell befolyásolnia.

Előbbiből következően az állam célja az legyen, hogy szabályozásaival az igényeket a lehetőségekkel harmonizálja, s ezáltal a fenntarthatóságot biztosítsa.

Az állam nem tűrheti, hogy a bioszféra (ideértve a természet valamennyi teremtményét) kizsákmányolása legyen a normális, s az ettől eltérő pedig a (pozitív)-deviáns, azaz abnormális-kivételes emberi magatartás.

Az állammal szembeni elvárások tisztázandók. Ennek

³⁴ Erről lásd bővebben: Földesi (2000): 125. és köv. p.

³⁵ Beck, Ulrich (1999): *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.

³⁶ Beck (1999), p. 11. Idézi: Jarvis, Darryl S.L. (2007): *Risk, Globalisation and the State: A Critical Appraisal of Ulrich Beck and the World Risk Society Thesis* Global Society, Vol. 21, No. 1, January, 2007, p. 26.

³⁷ Matus János (2019): *Globális trendek és kockázatok a 21. században – a második évtized. Nemzet és Biztonság 2019/1. szám* pp. 20–41.

³⁸ Lásd erre például a fentebb idézett szerzők Matus által ide hivatkozott írásait.

³⁹ *Global Trends 2030: Alternative Worlds*, [online], 2012. 12., National Intelligence Council, 9–15. o. Forrás: Globaltrends2030.files.wordpress.com [2018. 10. 31.] Idézi: Matus (2019), i. m. pp. 21–22. (Letöltve: 2022.05.23.)

részeként rögzíteni szükséges, hogy az állam felelős vezetői milyen értékekért tartoznak morális, politikai és jogi felelősséggel. Régiókban ennek értékkorrása az európai értékek halmaza.

Az előbbieket tisztázását követően lehet abban állást foglalni, hogy a megszokott szabályozások mely szükségletek befolyásolására alkalmasak és melyekre nem; másképp fogalmazva: a ma még szokatlan és emiatt szabályozatlan jelenségekre milyen jelenség-adekvát szabályozások lehetnek alkalmasak.

A büntetőjogi szabályozás alapja, hogy a kriminalitás valamennyi fajtája beilleszthető egy dialektikus rendszerbe. Ennek „független változója” a társadalmi veszélyesség. Ezúttal induljunk ki abból a tényből, hogy már a 19. és a 20. század fordulójától kezdődően fellelhető a jogirodalmi munkákban a bűncselekmény meghatározásában a társadalomra veszélyesség mint a kritérium. A társadalmi veszélyesség (ami kriminológiai alapfogalom és összekötő kapocs a kriminológia és a büntetőjog között)⁴⁰ léte, nagysága, irányultsága (valamely tárgyat kezeletlen vagy mulasztás kitér és kinek az érdekét sérti vagy veszélyeztet) alapismérv annak eldöntéséhez, hogy egy tett kriminalizálható-e vagy sem. Ennek vannak objektív és szubjektív (tartalmi) elemei. Elemzés tárgyát képezheti annak megállapítása, hogy ezek az elemek mely megközelítésben és körülmények fennállása esetén tekinthetők objektívnek, vagy épp ellenkezőleg: szubjektívnek. Az elhatárolás akkor a leggyorsabb, ha azt vizsgáljuk: ki és milyen szempontok alapján dönt valamely tett társadalomra veszélyességének meglétéről vagy hiányáról. A legfőbb nehézséget az objektív szempont érvényre juttatása jelenti. Ez ugyanis gyakran nem prognosztizálható előre, bizonyossággal pedig csak valamely tett megvalósítását követően állapítható meg, ami a tudományos-műszaki fejlődés előrehaladtával további komplikációkkal párosul. Mert hogy egyre gyakrabban fordul elő olyan eset, amikor valamely tettnek a káros következményei olykor nem percekben, hetekben vagy hónapokban, hanem években, évtizedekben, sőt évszázadokban mérhetők csúpon. Amikor valaki egy tárgyat eltulajdonít, vagy valaki életét kioltja, a kárkezelés (többnyire!) nyomban „kézzelfoghatóvá” válik. Azonban amikor egy bonyolult és csak tökéletesen modellezhető, netán (gyakran!) korábban ismeretlen, a következményeket tekintve sok bizonytalan és nem ismert kimenetellel járó technológia alkalmazására kerül sor, a társadalmi veszélyesség a tevékenységgel gyakorta nem köthető szorosan össze, sőt még csak fel sem merül ennek lehetősége. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a tevékenység jellemzői között nem szerepel a lehetséges kárkövetkezmény. Tehát magának a kockázat lehetőségének észlelése vagy észlelhe-

tősége hiányzik. Ilyenkor nem arról van tehát szó, hogy valaki tudatosan kockázatot vállal, de a negatív kimenetel lehetőségét alacsonynak (és emiatt társadalmi szempontból elviselhetőnek) véli, hanem arról, hogy maga a kockázat mint lehetőség nem éri el a tudati szintet.⁴¹ Az elmondottakhoz példaként szolgálhatnak az atomerőművekben visszatérően bekövetkező – s ma már állíthatjuk, egy-egy ország gazdasági és tudományos potenciáljától aligha függő – és egyes esetekben súlyos, ráadásul be nem látható következményekkel járó, kontrollálhatatlannak tűnő működési zavarok.

A büntetőjog szerepvállalása akkor tekinthető elfogadhatónak, ha a most tárgyalt témakörben a büntetőjog-alkotás és -alkalmazás egyrészt összhangban van olyan alapértékekkel, amelyek a fenntartható fejlődés céljaival összeegyeztethetők, másrészt hozzájárul ezen értékek érvényre juttatásához. Célserű továbbá elfogadni azt a kriminológusok által szintén széles körben bizonyított tételt, hogy a bűnelkövetés mindig valamilyen szükséglet kielégítését, s problémamegoldást jelent. Ebből a tényből kiindulva bűnprevenációs célként annak elismerése jelölhető meg, hogy megelőzés szempontjából nagyobb sikerre lehet számítani, ha a nem-értékek tartományába sorolt szükségletek kielégítésének üldözésére koncentrált büntetés-centrikus szemléletet felváltja a szükségletek (igények) értékszempontokat előnyben részesítő „csatornázására” koncentrált pozitív prevenció.

Nyilvánvaló, hogy a probléma-adekvát jogalkotásnak és jogalkalmazásnak e feladat megvalósításában eminens szerep kell, hogy jusson. Itt szükséges ugyanakkor azt is megemlíteni, hogy akár a munkaerő kiszármányolása által (is) megalapozott túlfogyasztással, akár a biodiverzitással összefüggő megszámlálhatatlan mennyiségű morális és jogi érték többnyire kezelhetetlen a büntetőjog eszköztárával. A tömeges jogsértések akkor sem kezelhetők a büntetőjog eszköztárával, ha az ezirányú állami igyekezetek emberjogi morális elvekkel alátámasztottak. Ezt bizonyítják e rendszernek régebben (és most is):

- a háborúk, tömegszerecsétlenségek okozói felkutatásának, akár csak részfelelősségük mértékének és minőségének megállapítása során tapasztalható ellentmondások, és

- mindezek következtében a jogi (és főként a büntetőjogi) felelősség tetartányosságával összefüggő gyengeségei.

A nemzetközi jog (ezen belül a nemzetközi büntetőjog) elveit durván semmibe vevő, és az áldozatok millióit sújtó jogsértések középpontjában a felelősségmegosztás dilemmája áll, amire a büntetőjog ma nem tud, és vélhetően a jövőben sem fog jó megoldást találni. Ezzel szemben tényként állítható, hogy a büntetőjog hatáskörének (hatékony-sága) fordítottan arányos a tett súlyosságával. Akár a közvéleményben, akár a demokratikus államrendezkedésű országok jogalkotásában és jogalkalmazásában minél

⁴⁰ A társadalomra veszélyesség kérdéskörének historikus visszatérő és értékelő elemzéssel egybekötött részletes bemutatását lásd Irk Ferenc (1997): Társadalomra veszélyesség – rendszerváltáson innen és túl. In: Farkas Ákos – Cörgényi Ilona – Lévai Miklós (szerk.): Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére. Bőber Kiadó, Miskolc, pp. 54–75.

⁴¹ Lásd ezt a problémát Lányi András korábban idézett dilemmájában itt: Lányi András (2013). I. m. (821. p.).

súlyosabb és minél több embert érint valamely tett, és/ vagy minél nagyobb annak kárkövetkezménye, ide értve az áldozatok veszteségét is, nos annál kevésbé képes a büntetőjog a vele szemben támasztott feladatoknak eredményesen megfelelni.

A büntetőjogi felelősség lehetőségeinek és korlátjainak meghatározása végső soron politikai döntéstől függ. Ebből pedig az is következik, hogy a politikai felelőséget viselők morális felelősségének vizsgálata megkerülhetetlen. Az állam felelősségének, mint absztrakciónak konkrét hordozói a politikusok, közülük is azok, akik a különböző döntési szinteken jogosultak intézkedéseket meghozni vagy ilyenek meghozatalától eltekinteni, mellőzni, megtagadni. A döntéseik során vállalt kockázatok viselői szintén ők, akik ezért felelősséggel tartoznak, felelősségre vonhatók, ám büntetőjogi felelősségük megállapítása ritkán történik meg, felelősségre vonásukra pedig csak elvétve kerül sor.

Korábban jeleztük: a jogi felelősség a politikai felelősség részének tekintendő. Itt most az hangsúlyozandó, hogy a jogszabályok – általában, a büntetőjogiak pedig különösen – nem vagy csak nagyon korlátozott mértékben alkalmasak a globalizációs kihívások nem kívánt következményeinek a megelőzésére, bekövetkezésük esetén azok megtorlására. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert visszatérően teret kapnak olyan, a felelősségvállalás elhárításának tekintendő felvetések, amelyek a politikai erőközpontok akaratérvényesítő képességének lehetlenségéről szólnak. E hamis védekezésnek is beillő nézet valódi oka, hogy a gazdasági és a rövid távú politikai érdekek halmaza jelenleg prioritást élvez a politikai felelősség értékeinek halmazával szemben. Ebből kiindulva már az is érthető, hogy számos (politikailag el nem kötelezett) szakértő úgy véli: az ugyancsak a rövidtávú gazdasági

érdekeket képviselők által hangoztatott, ám újabban a politikusok értékrendjében is divatosá vált *körforgásos gazdaság* modellje éppúgy elfogadhatatlan következményekkel jár, mint a gazdasági erőközpontok által az úgynevezett greenwashing módszerét alkalmazó, nyíltan a fenntartható növekedés lehetőségét előre vetítő „Új klimagazdaság” modellje.⁴³

A jövőért felelőséget vállalók célja nem lehet más, mint hogy az igényeket a lehetőségekkel sikerüljön harmonizálni és a túlfogyasztást az „első világban” megszüntetni. (Azaz itt a ToP-ot megállítani.) Ebből pedig arra a következtetésre juthatunk, hogy valójában nincs más választásunk, mint megbarátkozni a regionálisan nagyon eltérő tartalmakat hordozó nemnövekedés modelljének valamennyi előnyével és hátrányával.⁴⁴ Erre azonban csak akkor volna lehetőség, ha feladatok komplexitását elismerve sikerülne a globálisan elfogadott prioritásokban megállapodni, és helyi stratégiákból kiindulva, ezeket a regionális, valamint a globális stratégiákkal összhangba hozni. A jognak – és ezen belül a büntetőjognak – sürgető feladata ezekre az új feladatokra felkészülni és a kihívásokra adekvát válaszokat találni.

⁴³ Globális Gazdasági és Klimabizottság (2018): *A XXI. század növekedéstörténetének feltárása: az éghajlatváltozással kapcsolatos fellépés erősítésének időszzerűsége és szükségessége. Az új klimagazdaság Unlocking the inclusive growth story of the 21st century: Accelerating climate action in urgent times.* New Climate Economy – World Resources Institute, Washington. <http://newclimateeconomy.report/2018> (Letöltve: 2022.05.23.).

⁴⁴ Erről bővebben lásd: Dombi – Málócs (2015) i. m., továbbá Irk (2021): 181. és köv. pp.

A TISZTESSÉGES BÍRÓSÁGI ELJÁRÁS

Audiatur et altera pars

SZERZŐ: Czine Ágnes

LEKTOR: Tóth Mihály

ÁRA: 6000 Ft

„Az értékezés nemcsak megkerülhetetlen és naprakész feldolgozása a tisztességes eljárás összetett témakörének, hanem számomra különösen értékes az, hogy a szerző szakmai teljesítménye és értékvilága átsugárzik a művön: a történeti vívmányok tisztelete, széles körű elméleti és gyakorlati felkészültség, az összehasonlító joganyag ismerete és alkalmazása, a lelkiismeretes ítélkezés, és nem utolsósorban az európai értékek iránti elkötelezettség.”

Részlet Paczolay Péter ajánlásából

